

.....
'Dat wij steeds het beeld en de
gestalte en de persoonlijkheid
vasthouden van wien wij niet
zullen kunnen aflaten te gelooven,
dat hij hier behoort te staan en,
zoo God het wil, weer zal keeren'
.....

RUDOLPH PABUS
CLEVERINGA
A.T. 67 N 1961

Op vele plaatsen wordt jaarlijks de beroemde rede van de Leidse hoogleraar Cleveringa herdacht waarin hij op 26 november 1940 protesteerde tegen het ontslag van Joodse collega's door de Duitse bezetter. Wat gebeurde er toen precies, en wat ging eraan vooraf?

Wat deed professor Cleveringa precies?

.....
Mark Maathuis
Journalist
.....

In anticipatie op de invoering van de Duitse rassenwetten was na de Nederlandse capitulatie het College van Interacademiaal Overleg (CIO) opgericht, waarin alle universiteiten en hogescholen waren vertegenwoordigd. Nadat universitaire ambtenaren meestal geruisloos gehoor hadden gegeven aan het bevel om een afstammingsverklaring te ondertekenen (de 'niet-Joodverklaring'), besloot het CIO tegen de daaropvolgende schorsing van Joodse medewerkers wél te protesteren. Bijkomend oogmerk was het voorkomen van wilde acties, nu bij studentenacties in Praag het jaar daarvoor doden waren gevallen.

Op 25 november 1940 noemde de Utrechtse hoogleraar plantkunde, professor dr. Koningsberger in zijn college de ontslagmaatregel 'een miskenning van het Nederlandsche volkskarakter en belediging van het Nederlandsche Volk zelf'.¹ Soortgelijke woorden klonken ook in de universiteiten en hogescholen van Amsterdam, Rotterdam, Wageningen en Delft. In Leiden reageerde de rector magnificus Bijvanck terughoudend, zodat de

juridische faculteit zelf tot actie besloot, mede omdat de hoogleraren Meijers en David die door de maatregel waren getroffen, aan die faculteit waren verbonden.

In eerste instantie bood de ongetrouwde Telders aan om te spreken; als er 'Praagse consequenties' volgden, liet hij niemand achter. Decaan Cleveringa vond dat niet gepast: als decaan moest hij deze taak vervullen. Hij koos daartoe de dinsdag om tien uur, Meijers' collegeuur.

Twee kopstukken

Rudolph Pabus Cleveringa (1894-1980) was een geboren jurist, zoon van een rechter. In 1917 legde hij zijn doctoraal examen af in Leiden en in 1919 promoveerde Cleveringa bij promotor Meijers cum laude op 'De zakelijke werking der ontbindende voorwaarde'. Als hoofd van de Afdeling Geschillen van de Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij schreef hij vele artikelen en een handboek over zeerecht. In 1926 werd hij benoemd tot rechter in Alkmaar en het jaar daarop tot hoogleraar handelsrecht en burgerlijk procesrecht in Leiden. Daar bewerkte hij tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog onder andere *Het Nederlandsche Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*.

Cleveringa's rechtsgevoel, waarin harmonie een belangrijke plaats inneemt, blijkt als hij schrijft: 'Wij weten ons werk, ook in zijn verste schuilhoeken, van nobele allure; doorgloed door

.....
¹ Koningsberger, V.J.; *Verzetsrede 26 november*, <http://www.stichtingvredeswetenschappen.nl/page18.html>.

het vuur eener goddelijke openbaring; opgestuwd door een immer opblaaienden wil tot het zuiverste.²

Professor Eduard Maurits Meijers (1880-1954), hoogleraar burgerlijk recht en internationaal privaatrecht, was in 1940 één van Nederlands meest toonaangevende juristen. Vóór zijn professoraat wijdde hij zich voornamelijk aan het arbeidsrecht, met diverse studies en zijn boek *De Arbeidsovereenkomst* tot gevolg. Hij richtte het blad *Rechterlijke Beslissingen inzake de Wet op de Arbeidsovereenkomst* op en, later, het Rechtshistorisch Instituut Leiden en het *Tydskrif vir hedendaagse Romeins-Hollandse Reg.* Vanaf zijn benoeming in 1910 schreef hij talrijke artikelen op privaatrechtelijk gebied, en zijn standaardwerk *Erfrecht*. Hij was een van de eersten die het Franse gebruik van noten onder arresten in Nederland introduceerde. Hij was decaan, voorzitter van de Nederlandse Juristenvereniging, lid van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen en de Staatscommissie voor de Herziening van de Nederlandse Burgerlijke Wetgeving. Hij kreeg eredoctoraten aan de universiteiten van Aberdeen, Brussel, Glasgow, Leuven, Rijsel en Parijs.

Gebaseerd op de wet

Die bewondering voor Meijers gecombineerd met zijn vertrouwen in redelijkheid en de kracht van argumenten, bracht Cleveringa op 26 mei 1940 over op zijn luisteraars: 'Ik treed hier vandaag voor U op een uur waarop gij gewoon waart een ander voor U te zien: Uw en mijn leermeester Meijers.' Nadat hij het volgepakte Groot Auditorium in het Leidse Academiegebouw de reden van de bijeenkomst had verteld, las hij de officiële ontslagmededeling voor die Meijers die ochtend had ontvangen had. 'Ingevolge opdracht van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied terzake van niet-Arisch overheidspersoneel en met dat personeel gelijkgestelden, breng ik te Uwer kennis, dat met ingang van heden van de waarneming van Uw functie van hoogleraar

aan de Rijksuniversiteit te Leiden is ontheven. (...) Ik geef U dit bericht in zijn naakte kaalheid en zal niet pogen het nader te qualificeeren.'

Cleveringa gaf een lofzang op Meijers' werk, en schetste zodoende het contrast tussen diens ontelbare juridische bijdragen en de bekrompen reden voor zijn ontslag. Het symbolische tijdstip, de 1500 luisteraars en de aanwezigheid van vele juridische faculteitsleden, droegen bij aan de kracht van Cleveringa's rede, die dankzij de clandestiene circulatie van kopieën tot buiten Leiden en Nederland bekend werd.

Aan het eind verwoordde Cleveringa zijn gevoelens die 'als kokende lava dreigen te barsten door al de spleten, welke ik bij momenten den indruk heb, dat zich, onder den aandrang ervan, in mijn hoofd en hart zouden kunnen openen'. Het voornaamste argument tegen het ontslag baseerde hij, uiteraard, op de wet: 'In overeenstemming met Nederlandsche tradities verklaart de Grondwet iederen Nederlander tot elke landsbediening en tot de bekleeding van elke waardigheid en elk ambt benoembaar, en stelt zij hem, onafhankelijk van zijn godsdienst, in het genot van dezelfde burgerlijke en burgerschapsrechten. Volgens artikel 43 van het Landoorlogsreglement is de bezetter gehouden de landswetten te eerbiedigen *sauf empêchement absolu*.'³

Cleveringa eindigde met de belofte dat 'wij wachten en vertrouwen en hopen en steeds in onze gedachten en onze harten het beeld en de gestalte en de persoonlijkheid vasthouden van wien wij niet zullen kunnen afdelen te gelooven, dat hij hier behoort te staan en, zoo God het wil, weer zal keeren'. Waarna applaus en het Wilhelmus.

De volgende dag werd Cleveringa opgepakt, zoals hij verwachtte, en de studentenstaking die ondanks zijn oproep plaatsvond, betekende de sluiting van de universiteit. In juni 1941 ontsloegen de Duitsers hem uit de gevangenis in Scheveningen, om hem in 1944 opnieuw enkele maanden te interneren. Weer op vrije voeten werd hij in augustus van

datzelfde jaar lid van het door de regering aangewezen college dat na de bevrijding het gezag zou waarnemen. Toen hem vervolgens een ministerspost werd aangeboden, bedankte hij en keerde hij terug naar Leiden, waar hij werd herenigd met Holocaust-overlever Meijers. Voordat hij op 64-jarige leeftijd met emeritaat ging, was hij nog rector magnificus, en erepromotor van Sir Winston Churchill.

Voorbeeldfunctie voor advocaten

Cleveringa's woorden hebben door de jaren niets aan kracht verloren, zegt Jan Joosten, advocaat in New York. Joosten is als vertegenwoordiger van het Leids Universitaire Fonds (LUF) medeverantwoordelijk voor de organisatie van de New Yorkse herdenkingsbijeenkomst. Joosten: 'Het gaat om de bescherming van grondrechten. Daar moeten we altijd waakzaam voor zijn. Opkomen voor grondrechten is universeel. Dat deed Cleveringa en hopelijk kan zijn optreden anderen inspireren om hetzelfde te doen, ook op minder dramatische momenten.' Hij ziet een voorbeeldfunctie voor advocaten. 'Beperking van grondrechten gaat altijd met kleine stapjes en begint met diegenen die op dat moment in het verdomhoekje zitten. Advocaten hebben, door hun opleiding en professionele ervaring, beter oog voor het belang van grondrechten.'

Die gedachte volgt ook uit de leeropdracht van de Cleveringa-leerstoel, die de Universiteit Leiden in 1970 instelde. De Nederlandse of buitenlandse geleerde die deze wisselleerstoel voor een jaar bezet, geeft colleges over 'vraagstukken op het gebied van recht, vrijheid en verantwoordelijkheid.' Onderdeel van het hoogleraarschap – bezet door onder anderen Max van der Stoep, Ed van Thijn en Loe de Jong – is het op of rond 26 november uitspreken van zijn of haar Cleveringa-rede, een evenement dat wereldwijd navolging heeft. Zo organiseert het LUF dit jaar in 39 steden, verspreid over vijf continenten, bijeenkomsten waar Leidse wetenschappers lezingen houden in het licht van Cleveringa's gedachtegoed.

Voor meer informatie zie www.luf.nl.

² Cleveringa, R.P.; *Inleidende colleges als decaan uitgesproken*, Universitaire Pers Leiden, 1946.

³ 'Behalve wanneer dit absoluut onmogelijk is.'